

MEVLANA'NIN YÖNETİCİLERLE İLİŞKİLERİ VE MOĞOL CASUSLUĞU İDDİARI II

Osman Nuri KÜÇÜK

Arş. Gör., Erciyes Ü. İlahiyat Fakültesi

onkucuk@hotmail.com

*“Tanrı geçmişi hiç
değiştirmedi, ama kimi
tarihçi için bu, sorun
değildir.”*

R. Shenkman

Bu makalede Mevlânâ'nın Anadolu'da etrafına Moğol propagandası yapan, Anadolu'daki Moğol işgaline zemin hazırlayan ve bu doğrultuda Moğol yanlısı Selçuklu yöneticilerini destekleyen, Moğol yanlılarını kayıran, bu uğurda gerektiğinde adam öldürtüp servet yağmalatan biri olarak sunulmaya çalışılmasıyla ilgili kimi zaman gündeme getirilen iddiaların ve bunlarla ilgili bir kısım bağlantı kurmaların, çıkarımların ve bu çıkarımlara mesnet teşkil ettiği belirtilen referans ve atıfların değerlendirilmesi üzerinde durulacaktır.

Mesajı, asırlardır İslâm dünyasını ve yaklaşık iki asırdan beri Batı dünyasını da saran, insana ve onun hakikatine dair söyledikleriyle insanlığın ortak bir değeri haline gelen Mevlânâ hakkında anılan türden iddiaların sıhhatinin incelenmesi, onun tarihsel boyutunun ve mesajının doğru anlaşılmasına da katkıda bulunacağı kanaatindeyiz. İslâm tasavvufunun, insan sevgisi ve hoşgörü denilince, önde gelen isimlerinden olan, dinin sevgi boyutuyla yorumunun eserleri ve geride bıraktığı mirasla asırlardır sözcülüğünü yapan Mevlânâ'nın, bu tür entrikalar içinde olduğunun iddia edilmesi şüphesiz Mevlânâ'yı anlama açısından da önem arz etmektedir. Kimileri tarafından bu tür iddiaların ele alınmayacak kadar marjinal addedilmesi ve bu iddiaların sıhhatini sorgulamanın bu tür yanlış iddiaları yaygınlaştıracığı değerlendirmelerine kısmen katılmakla birlikte Mevlânâ hakkında yukarıda anılan türden iddia ve yanlış değerlendirmelerin zaman, zaman kitle iletişim araçları da kullanılarak gündeme getirilmesi, konunun yaygınlık kazanıp kazanmamasındaki gerekçeyi kendiliğinden işlevsiz hale getirmektedir.

Önemli bir tarihi şahsiyeti sosyal ve siyasi çevresinden bağımsız ele alarak değerlendirmenin, birkaç karesi görülen filmin senaryo tahminlerine benzediğini hatırlatarak konunun bütünlüğü açısından makalenin bu bölümünün önceki bölümlerle birlikte ele alınarak değerlendirilmesi gereğine işaret etmek yerinde olacaktır. Bu nedenle

çalışmamız, konu ile ilgili iddia ve atıflara değinmek üzere ilgili rivayetler bütünü de göz önüne alınmak suretiyle Mevlânâ'nın bu yönünü inceleme gayesi gütmektedir. Bu açıdan ilk bölümde de belirttiğimiz gibi çalışmamızın, söz konusu çıkarım sahibi araştırmacıların bireysel şahsiyetlerine yönelik bir karalama amacı taşımadığını özellikle belirtmek isteriz. Amacımız, bir kısım hatalı değerlendirmelerin ilgili rivayetler bütünü gözetilmeksizin tekrar edilmesinin kısmen de olsa önüne geçmek, vardığımız sonuçlarla Mevlânâ'nın tarihsel şahsiyeti hakkındaki bilgilenmeyi daha sıhhatli kılabilmek ve konuyla ilgili bilgilenmeyi genişletmektir.

Mevlânâ'nın çeşitli Selçuklu yöneticileri ve Moğollara ilişkin tutumu hakkında birinci bölümde verilen genel malumatın ardından bu bölümde Mevlânâ'nın Moğol tarafgiri olduğu, Anadolu'da Moğol propagandası yaptığı yönündeki iddialarla ilgili olarak yapılan atıflara, referanslara, olayların kaynak eserlerde nasıl geçtiğine ve yapılan değerlendirmelerin sıhhatli olup olmadığına değineceğiz.

Başlangıçta sadece Mevlânâ'nın konuyla ilgili tutum ve düşüncelerine yer vermeyi düşünürken, konunun araştırılması sürecinde haklı ve tutarlı gerekçelere dayanmadığını gördüğümüz iddiaların mükerreren gündeme getiriliyor olması, meselenin açık bir şekilde anlaşılması açısından bazı iddiaların bizzat ele alınarak değerlendirilmesi gereğini doğurduğu için söz konusu iddialara da yer vermek istiyoruz.

Mevlânâ'nın Moğol propagandası yaptığı yönündeki bir iddiada şöyle denilmektedir: “Mevlânâ'nın sohbet meclislerinde Moğolların müşrik oldukları söz konusu edildiğinde Mevlânâ'da Moğolların müşrik olmadığını etrafına telkine çalışmaktadır (Fihî Mâ Fih, Terc. s. 101-102.). Cengiz Hanın Lahûtî bir şahsiyet olduğunu savunmakta (Menâkibu'l-ârifin c.I, s. 259. Tercümesinde, s. 284), Moğolların oruç tuttuklarına, hatta atlarına bile Oruç tutturduklarına etrafındakileri inandırmaya çalışmaktadır (Aynı eser, I, 219, Tercümesinde, s. 243).¹

Öncelikle yukarıdaki iddiaya mesnet teşkil ettiği söylenen *Fihî Mâ Fih*'teki rivayeti ele alalım. Birisi Mevlânâ'nın sohbet meclisinde Moğolların büyük bir güç haline gelme sürecini kast ederek şöyle der: “*Moğolların, buraya gelmeden önce giyecek bir şeyleri yoktu. Binek hayvanları öküzdü. Silahları odundandı. Şimdi ise haşmet ve azamet sahibi oldular, karınları doydu. En güzel Arap atları ve en iyi silahlar onların elinde bulunuyor.*”

Dönemin tarihçilerinin “Henüz istila etmedikleri ülkelerde herkes gecelerini, ya oraya da gelirlerse diye, korku içinde geçiriyor”² dedikleri dönemin süper gücü Moğolların

¹ Bayram, Mikâil, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu*, Konya 1991, s. 92. İddialara mesned olarak verilen kaynaklar metinde gösterilmiştir.

² *National Geographic*, “Cengiz Han” kapak konulu sayı, Ağustos 2001, s. 73.

nasıl böyle bir güç haline geldiklerine ilişkin Moğolların yükseliş trendinden bahsedilip bunun nedenleri üzerinde tartışılırken Mevlânâ, Moğolların bu yükselişini ve gücünü tasavvufî bir perspektifle yorumlar. Bir medeniyetin güçlenmesiyle o toplumun uğradığı mağduriyet ve hak ihlalleri arasında bir bağ kuran Mevlânâ, manevi sebeplere de atıfta bulunarak genel kanının aksine sadece tahakküme dayanan güç ile bir toplumun gerçek kudreti arasında her zaman doğru orantı kurulmasının yanlışlığını ifade eder. Ve yukarıdaki söz üzerine şöyle der:

“Onların (Moğolların) gönülleri kırık ve kuvvetleri yokken, Allah yalvarmalarını kabul ederek onlara yardım etti. Şimdi ise bu kadar ihtişam ve kuvvetli oldukları şu anda, halkların bu fakirliği ve zayıflığı, Yüce Allah’ın onları yok etmesine yol açacaktır. Böylece dünyayı zaptetmelerinin kendi kuvvetlerinin karşılığı olmayıp, Hakk’ın inayeti ve yardımı ile olduğunu anlayabilsinler diye Hak Tealâ böyle yapar. Onlar önce insanlardan uzak, fakir, çırılçıplak ve acınacak bir halde, sahrada yaşarlarken, onlardan bazıları ticaret yapmak için Harezm vilayetine geliyorlardı. Harezm Şah bunu engelleyerek, tüccarların öldürülmesini emrediyordu. Tatarlar, padişahlarının yanlarına dert yanmağa giderek ‘Mahvolduk’ dediler. Padişahları da on günlük izin isteyerek bir mağaranın kovuğuna gidip orada tam bir vecd içinde ibadet ederek Tanrı’ya yalvardı. Tanrı’dan ‘Senin dileğini, yalvarışlarını kabul ettim. Dışarı çık. Her nereye gidersen, muzaffer ol!’ diye bir ses erişti. Bu şekilde Hak buyruğuyla yola çıktıklarından, karşılarında bulunanları yendiler ve bütün yeryüzünü kapladılar.”³

Mevlânâ’nın Moğolların güçlenip gelişmelerini manevi bir yorumla tabi tuttuğu bu rivayet aynı zamanda Moğolları imparatorluk haline getiren Cengiz Han dönemine ilişkin tarihi bilgilerle de uyum arz etmektedir. Şöyle ki Harzemşah sınırlarına dayanmış olan Cengiz Han, Harzemşah’ın Otrar yakınlarında, içinde Müslümanların da bulunduğu Moğol kervanını yağmalaması ve Moğol elçisini öldürtmesi üzerine bölgeye gelerek kuvvetlerinin Harzemşahlarinkinden az olmasına rağmen yapılan savaşı kazanmış, daha sonra da Belh ve Buhara’yı almıştır. Moğolların kuvvetlenip büyümesinde bu bölgenin ele geçirilmesi önemli bir katkı sağlamıştı.⁴ Mevlânâ’nın Moğolların Hakk’ın buyruğu ile çıktıklarına dair

³ Mevlânâ, *Fîhi Mâ Fîh*, çev. M. Ü. Tarıkâhya, İstanbul 1954, ss. 96-7 (İddiaya kaynak olarak verilen *Fîhi Mâ Fîh* çevirisinin İst., 1964 baskısında ss. 101-2’deki rivayet, bizim kullandığımız Tarıkâhya baskısında (İst. 1954) 96-7. sahifelerdedir). Söz konusu bölümün orijinali için ayrıca krş. Mevlânâ, *Kitâb u Fîhi Mâ Fîh*, nşr. Bedüzzaman Füzûzanfer, Tahran 1330, ss. 64-5.

⁴ Bkz. Kafalı, Mustafa, “Cengiz Han” mad., *DİA*, c. 7, s. 368; *National Geographic*, ss. 93-4. Moğolların gizli tarihinde Temücin Cengiz Han’ın Buhara’yı istilâ ettiği esnada bölge halkına Moğollar arasında bir efsane haline gelmiş olan şu sözleri söylediği aktarılır: “Ben Tanrı’nın gazabıyım. Eğer büyük günahlar işlemiş olmasaydınız, Tanrı üzerinize benim gibi bir gazap salmazdı.” (bkz. *National Geographic*, s. 92).

rivayet ise Moğolların tüm yeryüzünün Gök Tanrı tarafından kendilerine bağışlandığına dair eski Türklerden aldıkları inançla paralellik arz etmektedir.⁵ Moğolların bu inancının onların giriştikleri fetih hareketlerinde önemli bir rol oynadığı da bilinmektedir.⁶

Mevlânâ'nın Moğollar hakkındaki bu yorumundan destek aldığı anlaşılan sohbeti dinleyenlerden bazılarının Moğolları tezkiye sadedinde: *“Aslında Tatarlar da kıyamete inanıyorlar ve ‘Elbette bir sorgu sual günü olacak!’ diyorlar”* demesi üzerine Mevlânâ, buna şöyle karşılık verir: *“Hayır! Yalan söylüyorlar; böyle demekle, kendilerini Müslümanlarla aynı göstermeye çalışıyorlar. Yani biz de biliyoruz ve inanıyoruz, demek istiyorlar. Deveye: ‘Nereden geliyorsun?’ diye sormuşlar, ‘Hamamdan geliyorum’ demiş; ‘Evet! Ökçenden belli!’ demişler. Bu atasözündeki gibi eğer onlar da kıyamet gününe inanıyorlarsa! delili nerede bunun? Yaptığımız bu kötülükler, günahlar ve zulümler üst üste birikmiş karlar ve buzlar gibi artık kat-kat olmuştur. Tevbe, ahiret endişesi ve Allah korkusu, güneş doğunca nasıl karları ve buzları eritirse; onların da bu kötülük karlarını öylece eritmesi gerekir. Halbuki bir kar veya buz: ‘Ben güneşi gördüm, Temmuz güneşi üzerime ışıklarını saldı’ der; ancak hâlâ kar ve buz halinde varlığını sürdürürse, akıllı bir insan buna inanır mı? Temmuz güneşi parlсын da karı ve buzu yerinde bıraksın! Bu imkansız bir şeydir.”⁷*

Mevlânâ, Moğolların da ahiret inancına sahip oldukları yönündeki söze karşılık verdiği misallerle; Moğolların ahiret inancının olmadığını yaptıkları zulümlerle bunun bağdaşmadığını bu şekilde belirttikten sonra iyilik ve kötülüğün cezasız kalmayacağından bahisle bu sohbetine devam eder.⁸ Görüldüğü gibi Mevlânâ, Moğolların yükseliş ve kuvvetlenmesini yukarıdaki bakış açısıyla değerlendirmesi yanında deyim yerindeyse objektifliği elden bırakmamış ve onların yaptıkları zulümlerle kıyamete inanmanın bağdaştırılamayacağını açık bir şekilde ifade etmiş; böylece hakim gücün meddahlığı yerine olayları, kendilerini ortaya çıkaran gereklilikler çerçevesinde izaha özen göstermiştir.

Mevlânâ'nın, Cengiz Han'ın lahutî bir şahsiyet olduğunu savunduğu iddiasına kaynak olarak gösterilen bölümde ise Cengiz Han'ın adı geçmemekte; bu bölümde Mevlânâ'nın, kerametiyle Konya'yı Bacu komutasındaki Moğol askerlerinden

⁵ Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 386.

⁶ Genç Temücin'e (Cengiz Han) büyük Moğol tanrısı Tengri'nin, onun dünyanın efendisi olmasını buyurduğu şeklindeki bu rivayet, Moğol Şamanların ayinlerinde canlandırılan bir sahne olarak Moğollar arasında bir mit halinde varlığını devam ettirmiştir. (bkz. *National Geographic*, s. 76)

⁷ Mevlânâ, *Fîhi Mâ Fîh*, Terc., s. 98.

⁸ Sohbetin tamamı için bkz. Mevlânâ, *Fîhi Mâ Fîh*, Terc., ss.98-107.

kurtarmasıyla ilgili menkıbe anlatılmaktadır.⁹ Mevlânâ'nın Cengiz Han'ın lahutî bir şahsiyet olduğunu savunduğu şeklindeki iddianın ise Mevlânâ'nın ve Mevlevî kaynakların Cengiz Han'ın yaptığı zulümler hakkında söyledikleri görmezden gelinerek yapılmış bir değerlendirme olduğu açıktır. Zira Mevlevî kaynaklarda Cengiz Han ve Moğolların yaptığı zulümler bütün açıklığı ile anlatılmaktadır. Örneğin Eflâkî'de konuyla ilgili şunlar aktarılmaktadır: “*Belh'i kuşattığı sırada oğlunun ölmesi sonucu Cengiz Han, Moğol askerlerinin ele geçirdikleri büyük-küçük herkesi öldürmelerini, hamile kadınların karınlarını yarmalarını, Belh'in bütün hayvanlarını keserek Belh'i yerle bir etmelerine dair bir ferman çıkardı. Bunun üzerine Moğollar giriştikleri yağmalar sonucu iki yüz bin insanı yere gömdüler*”.¹⁰ Ayrıca Moğolların on iki bin mescidi ateşe verdikleri, on dört bin Kur'an'ı yaktıkları, elli bine yakın bilgin, öğrenci ve hafızı öldürdükleri, iki yüz bin insanı yere gömdükleri; yağma edip götürdüklerinin ise haddi hesabının olmadığı belirtilir.¹¹ Mevlânâ'nın baba diyarı Belh'in de aralarında olduğu dönemin şehirlerinin Moğollarca yakılıp, yıkılması, halkının kılıçtan geçirilmesi, çocukluğundan beri Mevlânâ'nın da zihin dünyasında yer etmişti. Örneğin Mevlânâ'nın *Fîhi Mâ Fîh*'te aktardığı bir anekdotta Cengiz Han'ın büyük istilâsından önce kendisinin de Belh'de bulunduğu sırada şehri kuşatan Moğolların yaptığı zulümlerden bahseden Mevlânâ; genç ve güzel bir kızın “*Moğol zulmünden*” Allah'a olan tevekkülü sayesinde nasıl kurtulduğunu anlatmaktadır.¹² Nitekim Moğolların da ahiret inancına sahip oldukları şeklindeki söze karşılık Mevlânâ, ahiret inancı olan birinin bu zulümleri işlemesinin mümkün olmayacağını belirterek Moğolların dağ gibi zulümleri olduğunu yukarıda aktarılan rivayette açık bir şekilde ifade etmiştir.

Sûfî şahsiyetlerin incelenmesinde sıkça karşılaşılan anlama sorunlarından biri, ve belki de en önemlisi, kimi araştırmacılar tarafından incelenen sûfînin neşr ü nemâ bulduğu tasavvuf geleneğinden koparılarak yorum ve değerlendirilmeye tabi tutulmasıdır. Bu yorum ve değerlendirmelerin de maalesef çoğunlukla söz konusu sûfînin yaşamını ve onu yönlendiren ilkeleri anlamaktan çok uzak kaldığı, kimi zaman çarpıttığı ve yazarların kendi görüşlerini yansıtmadan öteye gitmediği görülmektedir. Bu açıdan İslâm kültürü içinde

⁹ Krş Eflâkî, *Menâkibu'l-Ârifin* (Farsça Metin), c. I, s. 259 vd. Mevlânâ'nın Konya'yı Bacu komutasındaki Moğol askerlere karşı korumasıyla ilgili Eflâkî'de anlatılan bu menkıbenin Mevlânâ'nın kendi gazellerinde ve diğer tarihi kaynaklardaki yer alış şekli hakkında önceki bölümde geniş bilgi verildiğinden konuyu tekrardan kaçınıyoruz (Geniş bilgi için bkz., “Mevlânâ'nın Yöneticilerle İlişkileri ve Moğol Casusluğu İddiaları I, *Tasavvuf ilmi ve akademik araştırma dergisi*, Temmuz-Aralık 2003, ss. 312-317).

¹⁰ Eflâkî, *Âriflerin Menkabeleri*, çev. Tahsin Yazıcı, İst. 1989, c. I, ss. 17-8.

¹¹ Eflâkî, *age.*, c. I, s. 18.

¹² Mevlânâ, *Fîhi Mâ Fîh*, Terc., ss. 255-6.

vücut bulan tasavvuf geleneğini bilmenin, kendilerini bu gelenek içinde yetiştiren sûfilerin anlam dünyasını ve yaşam felsefelerini kavramayı daha da kolaylaştıracağı kanaatindeyiz. Bu açıdan yukarıda Mevlânâ'nın Moğolların yükselişiyle ilgili olarak, Cengiz Han'ın, halkının öldürülmesi sonucu Tanrı'ya yalvardığı ve duasının kabul olduğu şeklinde tarihi kaynaklarla ve Moğollar arasındaki inançla da paralellik arz eden değerlendirmesi ise Mevlânâ'nın kötülük problemi hakkındaki tasavvuf felsefesiyle ilgili olduğundan tasavvufi arka planı bilinmeden onun bu konudaki görüşleri anlaşılabilir. Bu nedenle Mevlânâ'nın konuyla ilgili görüşünden kısaca bahsetmek istiyoruz.

Mevlânâ'ya göre iyilik ve kötülük, birbirinden bağımsız var olamayan birinin varlığı hayat sahnesinde diğerinin varlığını da gerektiren kavramlardır. Bu konuyu açıklarken Mevlânâ şöyle der: *“Örneğin gece, gündüzün zıddı ise de onun yardımcıdır ve sonuçta aynı işi görürler. Eğer her zaman gece olsaydı hiçbir iş meydana gelemezdi. Her zaman gündüz olsaydı insan şaşırır kalır, sonunda, delirirdi. Beyin, düşünce, el, ayak, işitme ve görme hepsi gece dinlenirler ve kazandıkları enerjiyi gündüz harcarlar. O halde bütün zıt şeyler, bize göre zıt görünür. Fakat hakîm olana göre hepsi tek işi görür ve birbirine zıt değildir. Göster bakalım, dünyada hangi şey sırf kötüdür de onda iyilik yoktur ve hangi şey sırf iyidir de onda kötülük yoktur? Meselâ; birisi birini öldürmek istediğinde başka bir takım kötü işlerle meşgul olsa, dökmek istediği kan dökülmez. Uğraştığı işler ne kadar kötü olsalar da ölümü önledikleri için iyi sayılırlar. Binaenaleyh kötülük ve iyilik birbirinden ayrı olamazlar.”*¹³

*“Bir padişahın mülkünde suçlular için darağacı, ödüllendireceği kimseler için ödüller bulunur. Padişaha nispetle bütün bunlar kemaldır ve mülkümün yüceliğini gösterir. Fakat halka göre ödüllendirilmekle, darağacı nasıl aynı şey olabilir.”*¹⁴

Mevlânâ, nice şeyler vardır ki olmasını istemezsiniz, oysaki o sizin için hayırdır ayetini¹⁵ açıklarken; bekçiden kaçıp bilmediği bir bağa giren ve orada sevgilisini bularak bekçiye hayır dualar eden bir aşığın hikayesini anlattıktan sonra şöyle der:

“O kötü bekçi, özlem çeken aşığı sevgilisine kavuşturmuştu; herkese zehir olan bekçi, ona panzehir olmuştu.

Demek ki dünyada mutlak kötü yok; bunu da bil ki kötü de kötülük de nisbîdir.

Dünyada hiçbir zehir, hiçbir şeker yoktur ki birine ayak, öbürüne ayakbağı olmasın. Birine ayaktır, öbürüne ayakbağı, birine zehirdir, öbürüne sanki şeker.

¹³ Mevlânâ, *Fîhi Mâ Fîh*, Terc., ss. 312-3.

¹⁴ Mevlânâ, *age.*, Terc., s. 46.

¹⁵ Bakara 2/216

Yılanın zehri, yılanı hayattır; fakat insana nispetle ölümdür.

Su canlısına deniz; bağ, bahçedir sanki; kara hayvanına ise ölümdür, dağlanmadır.

A işten anlayan kişi bu nispetlemeyi böylece bir kişiden tuttur da bine dek sayar dur.”¹⁶

Bu bağlamda şeytanın varlığı bile Mevlânâ'ya göre iyi ile kötünün ayrılması hikmetine mebnî Tanrı iradesinin ve takdirinin bir sonucu, işleyen bir çarkın dişlisi durumundadır.¹⁷ Dolayısıyla Mevlânâ'nın olaylara bakış tarzına ilişkin bu yorumuna vakıf olmadan onu, Cengiz Han'ı lâhutî bir şahsiyet olarak gören bir Moğol tarafgiri şeklinde nitelemekle aşağıda aktarılan ifadelerine bakarak Mevlânâ'yı Tanrı karşısında şeytanı öven ve şeytanın tarafını tutan biri olduğunu iddia etme arasında çıkarılan “anlam” bakımından pek bir fark olmadığı kanaatindeyiz.

Mevlânâ'nın bu değerlendirmesinde kimi zaman gereksiz ve çok kötü olarak görülen durumların dahi farklı açılardan bakınca yeni fırsatlar için bir kapı olabileceği belirtilmektedir. Bu değerlendirmenin insanlık tarihinin bir çok olayı ile de ilgisi olan bir tarih felsefesi yorumu olduğu söylenebilir. İnsan, bu olayları kendi kısacık ömrü ve gündelik hesaplarıyla değerlendirince bunların kötülüğüne ve gereksizliğine hükmeder. Ancak bunların beşer tarihindeki rolleri, ancak tarihe böylesine bir üst bakışla mümkündür. Tarih olana, sonradan bakanların bu değerlendirmeyi yapması kolay gibi görünse de tarihin içinde yaşayan ve bu hadiselerin ıstırapı altında inleyenlerden, piramidin zirvesindeki çok az şahsiyetin dışındakilerin bu ufku görmesi oldukça zordur. Bu meyanda üç bin yıllık geçmişinin hesabını yapamayan insan günü birlik yaşayan insandır sözü manidardır. Mevlânâ'nın mesajını eskimez kılan hususlardan birinin de onun, devrinin hadiselerine

¹⁶ Mevlânâ, *Mesnevi*, c.IV, b. 64 vd.

¹⁷ Mevlânâ bu konuda şöyle der:

“Hiçbir kimse O'nun mülkünde O'nun buyruğu olmadan, bir kılını bile kıpırdatamaz.

Mülk O'nun mülküdür, ferman O'nun fermanı; O'nun yarattığı Şeytan, O'nun kapısında en bayağı bir köpek.

Türkmenin kapısında bir köpek olsa, o kapıya yüz tutar, o kapıya baş kor.

Evdeki çocuklar kuyruğunu çekerler; onların ellerinde horlanır durur.

Ama kapıdan bir yabancı geçse, erkek arslan gibi saldırır ona.

Çünkü “Kafirlere karşı çetindir onlar. Dosta güldür de düşmana diken kesilir.

Türkmen, tutmaç suyundan verir ona, o da yeter bulur onu bekçilik eder.

İşte Allah'ın yarattığı ve yüzlerce düşünce, yüzlerce düzen bellettiği Şeytan da bir köpektir.

Allah, yüzlerin suyunu gıda yapmıştır ona; iyinin de yüzünün suyunu döker, kötünün de.

Halkın yüz suyu, onun tutmaç suyudur; köpek Şeytan, onu içer, onunla geçinir

Kudret çadırının önünde onun canı, nasıl olur da buyruğa kurban olmaz? Sen söyle.

İyilerinde kötülerinde hepsi Uluhiyet mağarasının kapısının önünde beklemektedirler...

A köpek şeytan halk şu yola ayak bastı mı onları bir sına bakalım.

Saldır, engel ol onlara dikkat et, kancık olan er olandan ayrılın belli olsun. (Mevlânâ, *Mesnevi*, c.

V, b.2938 vd.)

gömülmeyerek, tarihe yönelik bu üst bakışı yakalayan tarih yorumları olduğu söylenebilir. Moğol akınlarından sonraki sürece bakıldığında da bu tür bir değerlendirme yapmak mümkündür. Nitekim kısa bir süre sonra Moğolların İlhanlı kolunun İslâmiyeti resmi din olarak seçmesi bir yana, Moğolların istilaları sonucu Anadolu'ya akın eden âlim, sûfi ve sanatçılar burada Anadolu aydınlanması denebilecek, kültür tarihimiz adına son derece renkli bir dönemin yaşanmasına sebep olmuş, artık iyice zayıflayan Anadolu Selçuklu Devletinin bu istilalar ile yıkılması ise Osmanoğulları Beyliğinin bir Türk İmparatorluğunun temellerini atmasına zemin hazırlamıştı.

Şimdi Mevlânâ'nın, Moğolların oruç tuttuklarına hatta atlarına bile oruç tutturduklarına etrafındakileri inandırmaya çalışmakta olduğu iddiasına kaynak olarak gösterilen rivayeti ele alalım.¹⁸ Eflâkî'nin ilgili bölümünde, Mevlânâ'nın namaz ve oruç ile ilgili görüşleri ve bunların faziletiyle ilgili görüşlerini aktaran rivayetlerden¹⁹ sonra Mevlânâ'nın orucun fazileti ile ilgili şu olayı anlattığı rivayet edilir: *“Hulagu, Bağdat'ı kuşattı. Ancak şiddetli çarpışmalar sürmesine rağmen şehir bir türlü düşmüyordu. Bunun üzerine Hulagu ‘Üç gün kimse bir şey yemesin ve atlara da yem verilmesin. Herkes Bağdat'ın fethi için kendi Yaratganına²⁰ yalvarsın’ diye emir verdi ve ‘Belki bütün kapıları açan Tanrı, fethi kolaylaştırır. Çünkü halife çok zengindir ve çok da azmıştır’ dedi. Üç gün aç kaldıktan sonra şehir Moğollar tarafından teslim alındı.”* Mevlânâ, bu olayı anlattıktan sonra, o dönemin İslâm dünyasında geniş yankı bulan İslâm hilafetinin merkezi Bağdat'ın Moğollarca işgal edilmesi olayı ile açlığın fazileti ve oruç ibadeti hakkında şöyle bir bağ kurarak bu olayı anlatmaktan maksadını açıklar: *“Yemek yemeyip, oruç tutmak, dini inkar edenler ve gerçek bilgiden haberi olmayan ham insanların işlerinde böyle tesir gösterir, onların galip ve muvaffak olmalarına sebep olursa, artık bunun, basiret sahibi Hak yardımcıları ve Allah dostları hakkında ne tesir yapacağını ve neler bağışlayacağını var sen kıyas et” der. Şiir:*

“Oruca devam et, çünkü o, Süleyman'ın mührüdür.

¹⁸ Bu iddiaya gösterilen kaynakla ilgili sehven meydana geldiğine inandığımız bir hususu da belirtmek gerekir. Bu iddiaya kaynak olarak *Menâkibu'l-Ârifin*'in tıpkı basımının c. I, s. 219'u sahifesi verilmektedir(bkz. Bayram, age., s. 92, 69. dipnot). Ancak anlatılan bu olay Tıpkı Basım'ın c. I, ss. 202-204 sahifeleri arasında geçmektedir. Bu iddiya kaynak olarak gösterilen yerde ise Moğollarla ilgili hiçbir şeyden bahsedilmeyip Çelebi Şemseddin'den rivayet edilen Mevlânâ'nın Sadreddin'in zaviyesini ziyaretiyle ilgili bir olay anlatılmaktadır (Karşılaştırma için bkz. Eflâkî, *Menâkibu'l-Ârifin*, Farsça Metin, c. I, s. 219 ile ss. 202-204).

¹⁹ Eflâkî, age., Farsça Metin, c. I, s. 197 vd.

²⁰ Kelime Moğolların Tanrı için kullandıkları şekliyle verilmiş.

*O mührü kendi şeytanının eline verip saltanat mülkünü yıkmaya*²¹

Yukarıda aktarılan rivayetten sonra verilen rivayette Mevlânâ, Bağdat'taki halifeyi lüks ve israfa dayalı yaşamından ve oburluğundan ötürü kınayarak bir anlamda Moğollara karşı savaşı kaybedişinin nedeni olarak bu tenperverliği gösterir ve halifenin yaşam tarzını eleştirir.²² Bilindiği gibi daha önce Mevlânâ'nın babası Baha Veled'in de Belh'ten göç esnasında Bağdat'a geldiğinde burada kalmayı düşünmesine rağmen dönemin Abbasi halifesinin israf ve lükse dayalı hayat tarzından ötürü bu kararından vazgeçtiği ve halifeyi şu sözlerle eleştirdiği bilinmektedir: *“Ey Abbas oğullarının halefi! Yazıklar olsun, sen salih bir halef değilsin. Böyle mi yaşamak lazımdır? Şeriat dininde şeriatsızlık yaraşır mı? Böyle bir delile Allah'ın kitabında Peygamberin hadislerinde, ilk dört halifenin sözlerinde ve din imamlarının fillerinde rastladın mı? Yüce Allah'ın intikamından korkmuyor ve Mustafa hazretlerinden utanmıyor musun?”*²³ Günümüz Arap dünyasının ileri gelenlerinin lüks ve israfa düşkünlükleri de hatırlanacak olursa Mevlânâ ve babasının o dönemin halifesine yönelik eleştirilerini daha iyi anlamak mümkündür. Ayrıca aktarılan bu rivayette Mevlânâ'nın, Moğolları “dini inkar eden ve gerçek bilgidен haberi olmayanlar” şeklinde nitelediğini de hatırlatmak gerekir.

Binaenaleyh bu rivayetle Mevlânâ'nın, hilafetin merkezi Bağdat'ın kaybedilişini, halifeye yönelik bir özeleştiri ve orucun önemi ile ilgili mesaj içeren “dini inkar edenlerin elinde açlık böyle etki yaparsa Allah dostları için orucun neler yapabileceğini kıyasla” ana fikriyle aktardığı görülmektedir. Mevlânâ, Moğolların bu savaştaki üstünlüğünü onların aç durabilmelerine, halifenin ise rahat yaşam tarzına alışmış olmasına bağlayarak açlığın faziletini vurgulamaktadır. Zaten Eflâkî, bu sohbeti Mevlânâ'nın açlığın fazileti hakkında anlattığını rivayetin sonunda belirtmektedir.²⁴ Ayrıca Mevlânâ'nın bu tenkidinin, halifeye yönelik bir özeleştiri olduğu; halifeye karşı Moğolları destekleme tarzında bir mahiyeti bulunmadığı, yine Eflâkî'de aktarılan Mevlânâ'nın halife hakkındaki şu kanaatinden de anlaşılmaktadır: *“Moğolların halifeye yaptıkları türlü işkence ve zulümlerle onu şehit etmeleri, halifenin günahlarının affolmasına ve derecesinin yükselmesine vesile olmuştur. Bu nedenle 'Kötülük yapınca akibetinden kork, çünkü tabiatta hiçbir şey cezasız kalmaz.’”*²⁵ Binaenaleyh Mevlânâ'nın “Moğolların oruç tuttuğuna hatta atlarına bile oruç

²¹ Eflâkî, age., Farsça Metin, c. I, ss. 202-4; Terc., c. I, ss. 219-221.

²² Eflâkî, age., Farsça Metin, c. I, s. 204-5; Terc., c. I, ss. 221-2.

²³ Eflâkî, age., Terc., c. I, s. 16.

²⁴ Eflâkî, age., Farsça Metin, c. I, s. 204.

²⁵ Eflâkî, age., Terc., c. I, s. 222.

tutturduklarına etrafındakileri inandırmaya çalışan bir Moğol propagandacısı” olduğu şeklindeki nitelemenin sağlıklı bir çıkarım olmadığını belirtmek gerekir.

Konuyla ilgili bir diğer iddiada ise şöyle denilmektedir: “Mevlânâ ile Moğollar arasında bu sıcak ilgiyi kuran da Şems-i Tebrizi olmuştur. Erzurum-Erzincan üzerinden Anadolu’ya gelen Şems’in çok geçmeden Moğollarla irtibat kurduğunu anlamak güç değildir. Erzurum, Erzincan üzerinden Anadolu’ya giren Moğollar daha burada iken Şems’i Anadolu’ya (Konya’ya) göndermiş olmalılar. Nitekim Şems’in Konya’ya gelmesi de Moğollardan bir iki sene önceye raslamaktadır. Seyyid Burhaneddin Tirmidi’nin talebesi olan vezir Şemseddin İsfehani de Moğolların adamı idi. Moğollar Anadolu’ya girdikten sonra onu vezir yapmışlardır. Bu durumda gösteriyor ki Mevlânâ ve çevresi Moğollar’ın Anadolu’ya girdiği 640/1243 yılından itibaren Moğollarla sıcak ilişkiler içine girmişlerdir.”²⁶

Çeşitli tarihi olayların yap-boz misali derlenmesini ve bunun üzerine bina edilen bir hükmü anımsatan yukarıdaki değerlendirmede Şems’in Erzurum’da bir müddet Kur’an muallimliği yapmasına atıfta bulunularak Şems’in Moğollarla irtibatı olduğu iddia edilmektedir. Şems’in memleketi Tebriz’den şeyhi Ebubekir Selebâf’tan sonraki manevi açıklığını gidermek ve kendi meşrebine uygun bir şeyh bulma arzusuyla ayrıldığını ve bu amaçla bir çok şehir gezip, dolaşarak sûfilerle görüştüğünü, bu yüzden kendisine “Şems-i Perende” (Uçan Şems) denildiğini biliyoruz.²⁷ “Erzurum, Erzincan üzerinden Anadolu’ya giren Moğollar daha burada iken Şems’i Anadolu’ya (Konya’ya) göndermiş olmalılar. Nitekim Şems’in Konya’ya gelmesi de Moğollardan bir iki sene önceye raslamaktadır.” iddiasıyla çeşitli tarihi olaylar arasında kurulan kronolojik determinizmin gerçekten ilginç olduğunu belirtmek isteriz. Hiçbir tarihi vesika ve delil gösterilmeksizin yapılan bu değerlendirmede Şems’in Moğollar için propaganda yapmak ve Mevlânâ’yı da bu doğrultuda etkilemek üzere Konya’ya gönderilmiş bir Moğol casusu olduğu ima edilmektedir.

Bu iddiayla bağlantılı olarak o dönemle ilgili şunları söylemek mümkündür. Şayet Şems, Konya’ya böyle bir misyonla gönderilmiş olsaydı, dönemin şartları göz önüne alındığında²⁸ hayli önemli bir konumda olacak olan Şems’in Konya’da Mevlânâ ile karşılaşana dek geçirdiği süre zarfında bu yönüyle faal olması ve bu yönüne ilişkin kaynaklarda bir bilgi olması gerekirdi. Halbuki Şems’in Konya’ya vardıktan sonra Mevlânâ’nın düşünce hayatında ve tasavvuf anlayışında devrim yapıncaya kadar geçirdiği

²⁶ Bayram, age., s. 93.

²⁷ Eflâkî, age., Terc., c. I, s. 90, c. II, s. 36; Füzûzanfer, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 163.

²⁸ Zira bu dönemde Moğollar, Selçuklular üzerinde açık bir hakimiyet kurmuşlar, Selçuklular Moğollara bağlı bir haraçgüzar *il* olmayı kabul etmişlerdi (Söz konusu dönem hakkında geniş bilgi için bkz. “Mevlânâ’nın Yöneticilerle İlişkileri ve Moğol Casusluğu İddiaları I”, ss. 264-6).

müddet hakkında elde bir bilgi olmadığını kaynaklar belirtmektedirler.²⁹ Yine Şems, bir Moğol casusu olarak Konya'ya gelmiş olsa, dönemin şartları göz önünde alındığında Selçukluların Köseadağ mağlubiyetinin üzerinden bir buçuk-iki yıl geçmiş, Selçukluların Moğollara bağlı bir haraçgüzar il olması kabul edilmiş ve Moğollar Selçuklular üzerinde açık bir baskı kurmuşken niçin Şems ortadan kaybolduğu tarihe kadar (1247) kendisine o dönemde önemli mevki kazandıracak böyle bir kimliği gizleme gereği duysun; Şems'in açık bir şekilde Moğol propagandası yapması daha uygun olmaz mıydı? Ve neden Şems bu dönemde temel amacı olan bu tür bir propaganda faaliyeti ile kaynaklarda gündeme gelmemiştir. Yine Şems'in Moğollar nezdinde böyle bir fonksiyonu olsaydı Köseadağ mağlubiyetinden (1243) sonra bütün Anadolu'nun istila edileceği endişesiyle önce Moğol kumandanı Baycu ile Azerbaycan'daki Mugan ordu karargahında sonra Moğolların merkezi Karakurum'da Moğol Hanı ile yapılan anlaşmalara giden Selçuklu heyetlerinde ve dönemin diğer siyasi etkinliklerinde Şems'in adı niçin dönemin kaynakları tarafından zikredilmemektedir. Ayrıca Mevlânâ'nın Şems ile buluşmasından sonra tasavvuf anlayışında yaşanan kırılma üzerine resmi tedrisi terk edip artık talebeleriyle ilgilenmemesi üzerine Mevlânâ'yı değiştiren bu acayip derviş hakkında baş gösteren hoşnutsuzluk sürecinde, Şems'e yönelik bir çok eleştiri yapılmasına rağmen bunlar içinde onun Moğol propagandası yaptığına ilişkin kaynaklarda hiçbir iddianın olmaması da Şems'in o dönemde böyle bir misyonla Anadolu toplumunda gündeme gelmediğinin önemli bir kanıtı sayılabilir.

İddianın “*Nitekim Şems'in Konya'ya gelmesi de Moğollardan bir iki sene önceye raslamaktadır*” değerlendirmesi de müphem ve çelişkilidir. Bununla şayet Moğolların Konya kuşatması kast ediliyorsa bu olay 654/1256 yılında olmuştur. Halbuki Şems'in Konya'ya gelişi 642/1244'e tekabül etmektedir.³⁰ Selçukluların Moğol tabiiyetini kabul ederek onlara haraç veren bir haraçgüzar oluşu ise Şems'in Konya'ya gelmesinden önce olmuştur.³¹

Mevlânâ ile Moğollar arasında sıcak ilgiyi kurduğu iddia edilen Şems ile Moğollar arasında bu türden bir ilişki olmadığını gösteren dönemle ilgili bir diğer karine ise şudur: Bilindiği gibi Konya'da Şems'e yönelik hoşnutsuzluk ve eleştirilerin nedeni, Mevlânâ'nın Şems ile beraberliğinin ardından medrese öğretimini ve vaazı bırakarak, fakihlere mahsus

²⁹ Füzüzanfer, age., s. 176.

³⁰ Sipehsalar, age., ss. 123-4; Eflâkî, age., Terc., c. I, s. 91, c. II, s. 39; Füzüzanfer, age., s. 175.

³¹ Bilindiği gibi bu, Köseadağ yenilgisinden hemen sonra vezir Mühezzebüddin Ali'nin Baycu ile yaptığı ve daha sonra Moğol Hanı ile güvence altına alınan anlaşma ile kabul edilmişti (Geniş bilgi için bkz. “Mevlânâ'nın Yöneticilerle İlişkileri ve Moğol Casusluğu İddiaları I”, ss. 265-6).

elbisesini değiştirip semâ'a başlaması, alim meclislerinde aktarılan coşkunca sözlerinin şeriatın kurallarına sıkıca bağlı görünen Konya ulemâsı ve mutaassıp kesimlerce eleştirilmesi ve bundan da şems'in sorumlu tutulmasıydı.³² Bu nedenle hakkında bir çok dedikodu çıkarılan şems, bu muameleye artık dayanamayarak Mevlânâ'dan ve Konya'dan ayrıldı.³³ şems'in Konya'dan bu ilk ayrılışında gittiği yer şam'dır. şems'in burada 15 ay kadar kaldığı da bilinmektedir.³⁴ şems'in Konya'ya dönüşünden sonraki ikinci kayboluşundan sonra da Mevlânâ, yine şam'a gitmiş olabileceği düşüncesiyle onu aramak için iki kez şam'a gitmiştir.³⁵

Dönemin şam şehri ele aldığımız konu açısından önemli bir fonksiyona sahipti. Bilindiği gibi şam, o dönemde her yanı kasıp kavuran Moğol istilalarına karşı Müslüman Anadolu halkınca bir kurtarıcı olarak görülen, Moğolların kuvvetli düşmanlarından Memlük devletinin selefi Eyyubilere ait olan ve Moğollara karşı düşmanlığın hakim olduğu bir şehirdi.³⁶ Moğollarla ilgili bir meseleden dolayı Konya'da şems'e yönelik bir hoşnutsuzluk olsaydı Konya'yı terk eden şems'in Moğollara yönelik nefretin hakim olduğu şam şehrine gitmesi ve burada on beş ay kalması sanırız uygun olmazdı. Esas konumuzu Mevlânâ'nın Moğollara ilişkin tutum ve düşünceleri ve bu konudaki iddialar oluşturduğu için Mevlânâ'ya Moğol tarafgirliğini aşıladığı iddia edilen şems konusunu bu kadarıyla ele almakla iktifa ediyoruz.

İddianın devamında adı geçen ve sonunda Moğolların emriyle öldürülen şemseddin İsfehanî'nin söz konusu dönemdeki rolüne ve Mevlânâ'nın Moğol yanlısı olduğu söylenen³⁷ diğer Selçuklu yöneticileriyle ilişkisinin mahiyetine dair I. Bölümde gerekli malumat verildiğinden çalışmamızın hacmini aşacak bu bilgileri tekrar vermiyoruz.³⁸

Renkli çakıl taşları misali çeşitli tarihi olayların derlenip bunlar arasında bir sebep-sonuç ilişkisi varsayılması, yapılan kimi tarih yorumlarına ilişkin şu meşhur örneği akla getirmektedir. Evden sigara almak için çıkan ve karşıdan karşıya geçerken yoldaki keskin virağı alamayan alkollü bir sürücü tarafından ezilerek öldürülen Ahmet Bey'in, artık tarih olan bu olayını yorumlarken bir tarihçinin bazen, olaylar bütününe göz ardı ederek kimi

³² Bu eleştiriler için bkz. Füzüzanfer, age., ss. 211-6.

³³ Sipehsalar, age., s. 126; Eflâkî, age., Terc., c. I, s. 93, c. II, s. 49; Füzüzanfer, age., s. 199.

³⁴ Füzüzanfer, age., s. 206.

³⁵ Füzüzanfer, age., s. 221.

³⁶ Selahaddin Eyyubi'den sonra ordu başkumandanı Aybeg tarafından Eyyubiler üzerine kurulan Memlukler ve Moğollar arasındaki söz konusu dönemdeki mücadeleye için bkz. "Mevlânâ'nın Yöneticilerle İlişkileri ve Moğol Casusluğu İddiaları I", ss. 272-3.

³⁷ Bkz. Bayram, age., s. 94.

³⁸ Geniş bilgi için bkz. "Mevlânâ'nın Yöneticilerle İlişkileri ve Moğol Casusluğu İddiaları I", ss. 265-7, 276-308.

vesikalardan çıkarımda bulunması, Ahmet Bey'in öldürülmesine ilişkin sebepleri sıralarken, öldürülmenin birincil nedeni olarak Ahmet Bey'in sigara içme alışkanlığını göstermesine benzemektedir.

Konuyla ilgili bir diğer iddiada ise *Fîhi Mâ Fîh*'te aktarılan rivayetler kaynak gösterilerek Mevlânâ'nın Moğol aleyhtarlığı yapanlara öfkelenildiği ve Moğol zulmünü haklı göstermeye çalıştığı iddia edilmektedir.³⁹

Mevlânâ'nın Moğol zulmü hakkındaki kanaatlerine ilişkin daha önce aktarılanları bir kez daha hatırlatarak yukarıdaki iddiaya kaynak olarak gösterilen diğer rivayeti⁴⁰ ele alalım.

İlgili rivayette Mevlânâ'nın sohbet meclisinde bulunanlardan birisi⁴¹ Mevlânâ'ya "Gece-gündüz kalbim ve canım sizin yanınızda, hizmetinizde fakat, Moğolların işinden ve meşgalesinden dolayı ziyaretinize gelemiyorum" dedi. Mevlânâ da buna cevaben "Bu işler de Hak işidir. Çünkü bunlar Müslümanların güvenini temin ediyor. Siz onların gönüllerini rahat ettirmek ve Müslümanların huzur ve güven içinde ibadetle, taâtle meşgul olabilmeleri için kendinizi malımızla canınızla feda ettiniz. Bu da hayırlı bir iştir," diye cevap verir.⁴²

Daha sonra Mevlânâ, Moğollarla meşguliyeti nedeniyle kendi yanına gelememekten yakınan muhatabına, bazen hakkında kötü değerlendirmesi yapılan durumların bazı hayırlı sonuçlara vesile olabileceğiyle ilgili daha önce kötülük problemine ilişkin görüşlerini de hatırlatan tarzda bir hamam misali ile durumu şöyle açıklar: "Hamamın sıcaklığı, onun altında yanan ocak vasıtasıyla olur. Oraya tezek, ot, odun gibi görünüşü çirkin şeyler konulur. Ancak yukarıda hamamın ısınması bu kötü görünüşlü şeyler sayesinde olur."⁴³

Burada Moğollara hizmet edip, onları memnun etmeye çalışmasından ötürü vicdanında bir huzursuzluk yaşayan ve bunu dile getiren kişiye Mevlânâ, onun bu işlerle ilgilenmesi olmasa Müslümanların güven ve huzur içinde olamayacağını, dolayısıyla

³⁹ Bkz. Bayram, age., ss. 92-3.

⁴⁰ Bu iddiaya kaynak olarak verilen (bkz. Bayram, age., s. 93, 70. dipnot) *Fîhi Mâ Fîh* s. 100'deki rivayeti daha önce ele aldığımız için tekrar etmiyoruz (bkz. "Mevlânâ'nın Yöneticilerle İlişkileri ve Moğol Casusluğu İddiaları I", ss. 309-11).

⁴¹ Bu kişinin ismi açıkça zikredilmemiş olmakla beraber bağlamdan anlaşılan bu kişinin dönemin yöneticilerinden birisi büyük ihtimalle Muineddin Süleyman Pervâne olduğudur. Bu kişinin Pervâne olduğu yönünde benzer bir değerlendirme için bkz. *Fîhi Mâ Fîh*, Tarıkahya çev., Önsöz, XXXIV).

⁴² Söz konusu rivayet, iddiaya kaynak olarak gösterilen Tarıkahya'nın *Fîhi Mâ Fîh* çevirisinde (İst., 1964 baskısında) s. 18'inde yer alırken bizim kullandığımız aynı çevirinin (İst., 1954) baskısında s. 16'da yer almaktadır. Söz konusu bölümün orijinal Farsça metin ile mukayesesini için ayrıca bkz. *Kitâb u Fîhi Mâ Fîh*, nşr. Bediüzzaman Fîruzanfer, Tahran 1330, ss. 11-3.

⁴³ Mevlânâ, *Kitâb u Fîhi Mâ Fîh*, s. 11; Terc., s. 16.

zahiren kötü görünen bu işin Müslümanların huzurunu temine yönelik hayırlı bir sonucu olması nedeniyle böyle bir kötülüğün dahi hayırlı bir sonucu olduğundan bahsederek aynı zamanda bu durumun ıstırabını dile getiren muhatabını da teselli etmektedir. Nitekim bu şikayeti dile getirdiği söylenen⁴⁴ dönemin yöneticisi Muineddin Pervâne döneminde, onun bu yöndeki siyasetiyle, Anadolu’da Moğollara dayanarak bile olsa kısmi bir refah ve huzur ortamının tesis edildiğini biliyoruz.⁴⁵ Bu açıdan Mevlânâ’nın bu cevabından yola çıkarak onun Moğol zulmünü haklı göstermeye çalıştığını iddia etmek herhalde maksadını aşan bir yorum olsa gerektir.

Yine Mevlânâ’nın bir sohbet esnasında dönemin yöneticilerinden Muineddin Pervâne’yi Müslüman Memlûklular’a karşı Moğollarla yaptığı işbirliğinden ötürü eleştirdiği rivayet, tam tersine yorumlanarak “(Mevlânâ’nın) Muinu’d-din Süleyman’ın 670 (1272) dolaylarında başlayan Moğollara karşı Memlûklularla ittifakını desteklediği de anlaşılmaktadır (Fîhi Mâ Fîh Terc. s. 9). Aynı eserindeki (s. 102) Moğol aleyhdarlığı da bu döneme rasladığı muhakkaktır.”⁴⁶ şeklinde verilerek Mevlânâ’nın Moğol karşıtı eleştirileri ve Moğollarla yaptığı işbirliği nedeniyle Pervâne’yi kınaması, okuyucudan kaçırılmaya çalışılmaktadır. Halbuki Mevlânâ’nın bu eleştirileri, Pervâne’nin Moğollarla Müslüman Memlûklar aleyhine yaptığı ve h. 666-675/m. 1267-1276 yılları arasını kapsayan barış anlaşmasını, yani Pervâne’nin Memlûklarla ittifakını değil Moğollarla işbirliğini tenkit amacıyla söylenmiştir.⁴⁷ Mevlânâ’nın bu konuda Pervâne’ye yönelik eleştirilerine ilişkin söyledikleri, önceki bölümde ele alındığından konuyu tekrar etmiyoruz.⁴⁸ Calibi dikkat bir diğer husus ise; “Mevlânâ, etrafına Moğolların müşrik olmadıklarını telkine çalışmaktadır”⁴⁹ iddiası ile “(Mevlânâ’nın) Aynı eserindeki Moğol aleyhdarlığı da bu döneme rasladığı muhakkaktır”⁵⁰ iddialarına; yani birinde Mevlânâ’yı Moğol yanlısı diğerinde Moğol karşıtı gösteren her iki iddiaya kaynak olarak da *Fîhi Mâ Fîh*’in aynı bölümünün referans gösterilmesidir.⁵¹

Bir diğer iddiada ise şöyle denilmektedir: “Baycu Noyan’ın Konya’ya gelip Mevlânâ ile görüşmesinden sonra (654/1256) Mevlânâ’nın Moğol askerleriyle de iyi ilişkiler içinde olduğu

⁴⁴ Bkz. 41. dipnot.

⁴⁵ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 457, 557; Sevim-Yücel, *Türkiye Tarihi*, ss. 188-9.

⁴⁶ Bkz. Bayram, age., s. 93, 70 no’lu dipnot.

⁴⁷ Bu sohbetin, söz konusu anlaşma (bkz. Turan, age., s. 527) üzerine söylendiğine ilişkin ayrıca bkz. Mevlânâ, *Fîhi Mâ Fîh*, Terc., Önsöz, XLII.

⁴⁸ Söz konusu eleştiriler hakkında geniş bilgi için bkz. Mevlânâ’nın Yöneticilerle İlişkileri ve Moğol Casusluğu İddiaları I”, ss. 289-290.

⁴⁹ Bayram, age., s. 92.

⁵⁰ Bayram, age., s. 93, 70 no’lu dipnot.

⁵¹ Krş. Bayram, age., s. 92-3, 67. ve 70. dipnotlar.

farkedilmektedir. Örnek olarak Moğol askerleri Konya'daki harmanları (Muhtemelen ahilere ait) yağma ederlerken Mevlânâ'nın işareti ile Mevlânâ'ya yakınlık gösteren Ahi Mehmed'in buğday yığınının ilişmemeleri (Menakibu'l-ârifin terc. I, 483) Mevlânâ muarızı, Konevi ile Ahi Evren'in dostu zengin bir Tacir olan Hacı Tâcu'd-Din-i Kâşi'nin öldürülmesi ve servetinin yağma edilmesi (Aynı eser, I, 297-298) olaylarında Mevlânâ'nın parmağı bulunduğu anlaşılmaktadır.⁵²

Mevlânâ ile Baycu görüşmesi iddiasıyla verilen tarih, Konya'nın Moğol kumandanı Baycu komutasındaki Moğollarca kuşatılması olayına aittir. Bu kuşatma esnasında Mevlânâ'nın Moğol kumandanı ile anılan türden bir ilişkisinin olmadığına; nasıl bir rol oynadığına dair kendi gazelleri, Mevlevî kaynakları ve diğer tarihi kaynaklarda olayın ele alınış şekline ilişkin daha önce yeterli bilgi verildiğinden tekrarına lüzum duymuyoruz.⁵³ Burada göze çarpan paradoks ise bir önceki paragrafta⁵⁴ Mevlânâ'nın, Moğolların Anadolu'ya girdiği 640/1243 yılından itibaren sıcak ilişkiler içine girdiği belirtilirken hemen ardındaki paragrafta Mevlânâ'nın 654/1256 yılında Baycu ile görüşmesinden sonra Moğol askerler ile iyi ilişkiler içine girdiğinin söylenmesidir. Söz konusu dönemde zaten Anadolu'da askeri varlıklarıyla boy gösteren Moğollarla Mevlânâ, ilişkiye girmek için Moğolların Anadolu'ya hakim oldukları 640 yılından 654'e kadar neden on dört yıl beklemiş ve bu konuda Moğol askerleri ile ilişkisine dair bir olay kaynaklarda aktarılmamıştır.

Şimdi Mevlânâ ve Moğol askerleri arasında var olduğu iddia edilen bu işbirliğine ilişkin, örnek olarak verilen "Moğol askerleri Konya'daki harmanları (Muhtemelen ahilere ait) yağma ederlerken Mevlânâ'nın işareti ile Mevlânâ'ya yakınlık gösteren Ahi Mehmed'in buğday yığınının ilişmemeleri" ile ilgili rivayeti ele alalım. Mevlânâ'nın bir Ahi düşmanı olarak gösterildiği⁵⁵ iddiaya kaynak gösterilen ve Eflâkî'de yer alan rivayette bir menakıb kitabından bekleneceği gibi Mevlânâ'nın kerametiyle ilgili bir olay şöyle anlatılmaktadır:

"Mevlânâ'nın 'Benim kardeşim' dediği fütüvvet erbabının sultanı Ahi Mehmet Seyyid Âbadi'den şöyle rivayet edilir ki: Harman zamanı benim büyük bir buğday yığınının çıkmıştı. Bu sırada birdenbire Moğol askeri Konya sahrasını kapladı, harmanları darmadağın edip yağmaya girdi. Mevlânâ hazretleri bana bir ferece giydirmişti. Hizmetçiye 'o mübarek elbiseyi buğday yığınının üzerine at da onun bereketi ile buğday yığınının bir şey olmasın' diye emrettim. Allah daha iyi bilir ve şahit olarak da kafidir ki, yakın ve uzak bütün komşularımızın buğdaylarını yağma ettiler; fakat ne biri bizimkinin

⁵² Bayram, age., ss. 93-4.

⁵³ Geniş bilgi için bkz. Mevlânâ'nın Yöneticilerle İlişkileri ve Moğol Casusluğu İddiaları I", ss. 312-7.

⁵⁴ Bkz. Bayram, age., s. 93.

⁵⁵ Bkz. Bayram, age., ss. 89 vd.

etrafında dolaştı, ne bir saman çöpü kayboldu ve ne de bir tane göturdüler. Sonra hepsini şehre taşıdım ve sofraya sofraya misafirlere ikram ettim. Şehre inince doğru Mevlânâ'ya gittim. Gülerek beni karşıladı ve 'Eğer Ahi isteseydi onların hepsi kurtulurdu' dedi."⁵⁶

Görüldüğü gibi bu rivayetle, Mevlânâ'nın yüceliğini vurgulamak amacına matuf bir menkıbe anlatılmaktadır. Menkıbede Moğolların yaptıkları yağma ve yıkım anlatılmakta Ahi Mehmed'in harmanının ise Mevlânâ'nın kerametiyle kurtulduğu vurgulanmaktadır. Bir çok tasavvuf büyüğüne ait bu tür kerametlerin aktarıldığı menkıbeler, dönemlerinin psiko-sosyal atmosferi hakkında bizlere önemli ipuçları vermektedirler. Menâkıb geleneğinde bu tür rivayetlerle verilmek istenen mesaj, meselenin vahametine ve olağan üstülüğüne dikkat çekilerek, tarikat pirinin kerametinin vurgulanmasıdır. Buradaki aktarılan olayın da anılan türden bir keramet olabilmesi ise o dönem şartları ve toplum bilinci itibarıyla olağan şartlarda mümkün görülmeyen bir olayın, Mevlânâ'ya atfen vuku bulduğunun söylenmesi ile mümkündür. Bu olayın bir işbirliği ile yapılması durumunda ise olayın keramet boyutu ortadan kalkacak ve bu rivayetin aktarımına da bir menâkıb yazarı gerek duymayacaktır. Örneğin yine Eflâkî'de bu amaçla anlatılan benzer bir rivayette şöyle denilir:

"Hulagu Han büyük bir ordu ile Rum memleketlerine hücum etmiş, yıkımlar yapmıştı. Müslümanlar arasında büyük bir karışıklık meydana gelmişti. Hoca Mecdeddin'in bin tane besili koyunu vardı. Onları ne yapıp, nereye götüreceği konusunda son derece şaşırılmıştı. Kalkıp Mevlânâ hazretlerinin yanına geldi ve meseleyi anlattı. Mevlânâ: 'Hiç gam yeme, bir arslanı tayin ederim, senin koyunlarını uyuz kurtların şerrinden muhafaza eder' dedi. Konya havalisinde bulunan bütün koyun ve davarları Moğol askerleri talan ettiler. Allah'ın inayetiyle Mecdeddin'in koyunlarından bir kuzu bile eksilmedi."⁵⁷

Binaenaleyh ana mesajı belli olan bu tür bir rivayetten Mevlânâ'nın Moğol askerleriyle işbirliği yaparak birilerinin harmanlarını yağma ettirdiği sonucunu çıkarmak sanırız zorlama bir tevildir. Ayrıca ikinci rivayette Moğolların uyuz kurtlara benzetilmesi de iddia edilen türden bir işbirliğinin olmadığını gösteren karinelere biridir.

Ayrıca yukarıdaki iddiada kısmen yer aldığı şekliyle Mevlânâ'nın bütün Ahilere karşı Moğollara isyan etmelerinden ötürü bir düşmanlık beslediği yönündeki Mevlânâ ve

⁵⁶ Eflâkî, age., Terc., c. I, ss. 600-1.

⁵⁷ Eflâkî, age., c. I, ss. 281-2.

bütün Ahiler arasında Moğolları destekleyip desteklememeden kaynaklandığı söylenen⁵⁸ Mevlânâ ve Ahiler konusunu etraflıca ele almanın müstakil bir çalışmanın konusu olabilecek kadar geniş olduğunu ve çalışmamızın kapsamını aştığını belirtmek gerekir. Bu açıdan konuyla ilgili yapılmış müstakil bir çalışmaya, Ahilik ile ilgili çalışmalarını ile tanınan Franz (Münster) Taeschner'in "*XIII ve XIV. Yüzyullarda Anadolu Ahileri ve Bunların Mevlânâ ile Münasebetleri*" adlı Almanca makalesindeki konuyla ilgili değerlendirmelerine kısaca yer vermek istiyoruz. Taeschner, Anadolu'daki Mevlevilik tarikatı ile Ahilik müessesesini birbirlerini tamamlayıcı organizasyonlar olarak görmekte ve bunu izah ederken; Mevlevîlik'in daha ziyade içe yönelik manevi uygulamaları esas alan bir yapılanma olduğunu, Ahiliği ise daha çok bu esasları ilke olarak benimseyen ve bunları ticaret hayatına tatbik eden sosyal bir kurum şeklinde açıklamaktadır.⁵⁹ Mevlevî kaynaklarda ve özellikle Eflâkî'nin eserinde Mevlânâ ve çevresinde bulunan bir çok Ahiden söz edildiğini⁶⁰ hatırlatan yazar, bunların Mevlânâ'ya yakın ve uzak ilişkide olanları bulunduğunu belirtmektedir.⁶¹ Hatta Ahilerin semâ' gibi ritüelleri Mevlevîlikten aldığını söyleyen⁶² Taeschner, Mevlevilik ile Ahiler arasındaki bu fikir uyumunun iki ekolce yazılan eserlerde de rastlanan bir husus olduğunu belirtir. Bu konuyla ilgili olarak Fütüvvetnâmeler ile Mevlevî kaynakları da karşılaştıran yazar, aradaki fikir uyumunu ve gaye birlikteliğini örnekleriyle ortaya koymaktadır.⁶³

⁵⁸ Bayram, age., s. 92.

⁵⁹ Taeschner, Franz, "Das anatolische Achitum des 13./14. Jahrhunderts und seine Beziehung zu Mevlânâ Celâleddin Rumi", *VI. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, T.T.K. Ankara 1967, s. 235. Bu konuyla ilgili benzer değerlendirmeler için bkz. Çağatay, Neşet, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, T.T.K., Ankara 1997, s. 35, 48-9, 87. Ayrıca tasavvufî eğitim kuralları ile ahiliğin teşkilat yapısı arasındaki benzerlikler Mevlânâ ile Ahiler arasında bu yönde bir ihtilafı zorlaştıran en önemli unsurların başında gelmektedir (Geniş bilgi için bkz. Çağatay, age., ss.22-29).

⁶⁰ Bir çok Ahi hakkında aktarılan övücü ifadeler için (bkz. Eflâkî, age., Terc., c.I, ss. 33-4, 92, 261-2, 268-9, 421-3, 600, c. II, ss.31-3, 265, 291, 295-7, 356-7). Bunun yanında Eflâkî'de Mevlânâ karşıtı olarak anılan Ahi Ahmed ve Ahi Nasreddin gibi Ahilere ilişkin bu tutum ise Ahiler ve Mevlânâ arasında Moğollarla ilgili bir ihtilaf olmadan ziyade o dönemde fikhın zahiri kurallarına bağlı tutucu kesimlerin sema, ney ve rebab gibi yenilikler sebebiyle Mevlânâ karşıtı tutumlarından kaynaklanan ve tekke-medrese ihtilafının o günkü uzantısı görünümünde olan ve tüm Ahilere teşmil edilemeyecek mahiyetteki bir ihtilafın kaynağıdır. Nitekim Ahi Ahmed ile Mevlânâ'nın müridi Alaeddin arasında geçtiği aktarılan şu diyalog, bu ihtilafın tekke-medrese menşe'li bir ihtilaf olduğunu ortaya koymaktadır: "Bir gün zamanın itibarlı kişilerinden Ahi Ahmed, Alaeddin'e 'Ben bir eşek yükü kitap okudum, fakat bu kitaplarda sema'nın mübah olduğuna dair hiçbir şey görmedim ve sema'a ruhsat verildiğini de işitmedim. Siz bu bid'atı hangi delil ile ortaya attınız' dedi. Alaeddin: 'Ahi Ahmed bir eşek gibi okudu, onun için bilemedi. Allah'a hamdolsun ki biz İsa gibi okuduk ve onun sırrına erdik' diye cevap verdi" (bkz. Eflâkî, age., Terc., c. I, s. 303). Ayrıca Ahi Ahmed'in oğlu Ahi Ali'nin bir Mevlevî olduğu rivayetinin de, bütün Ahilerle Mevlânâ arasında bu türden bir fikir ayrılığı olmadığını gösterdiği söylenebilir (bkz. Eflâkî, age., c. II, s. 173).

⁶¹ Taeschner, agm., s. 234.

⁶² Taeschner, agm., s. 234-5.

⁶³ Örneğin Nasırî tarafından yazılan *Fütüvvetnâme* de Mevlânâ'nın *Mesnevî*'si ile *Divan*'ından lafzi alıntılar olduğunu kaydeden yazar, ayrıca Sultan Veled'in *Rebabnâme*'sine de atıflar yapıldığını belirtir (Taeschner, agm., ss. 232-3).

Mevlânâ ile Moğol askerler arasındaki işbirliğine örnek olarak gösterilen yukarıdaki iddianın geri kalanında ise “Mevlânâ muarızı, Konevi ile Ahi Evren’in dostu zengin bir Tacir olan Hacı Tâcu’-d-Din-i Kâşi’nin öldürülmesi ve servetinin yağma edilmesi (Aynı eser, I, 297-298) olaylarında Mevlânâ’nın parmağı bulunduğu anlaşılmaktadır.”⁶⁴ denilerek Mevlânâ’nın Hacı Kâşi’nin öldürülerek servetinin yağma edilmesinde parmağı olduğu belirtilmektedir. Şimdi Eflâkî’de geçen söz konusu rivayeti ele alalım. *Bir gün Mevlânâ, zamanın az yetiştirdiği insanlardan olan şeyhlerin şeyhi muhaddislerin sultanı diye nitelenen Şeyh Sadreddin’i (Konevi) görmeye gitmişti. Şeyh Sadreddin Mevlânâ’yı saygıyla karşılayıp kendi seccadesi üzerine oturtu. Kendisi de onun karşısına diz üstü bir şekilde edeple oturarak hiçbir şey konuşmadan öylece murakebeye daldılar. Bu arada Şeyh Sadreddin’in hizmetinde bulunan, birkaç kez Kabe’yi ziyaret etmiş olan ve bir çok önemli şeyhin sohbetinde bulunmuş olan Hacı Kâşi adındaki bir derviş, Mevlânâ’dan “Fakr nedir?” diye sordu. Murakebeye dalan Mevlânâ, cevap vermedi. Derviş üç kez sorusunu tekrarladı. Mevlânâ hiçbir şey söylemedi. Böyle olmasına Şeyh Sadreddin incindi. Daha sonra kalkan Mevlânâ’yı Şeyh Sadreddin kapıya kadar uğurlayıp döndükten sonra dervişi Kâşi’ye kızarak: “Ey olgunlaşmamış ihtiyar ve ey vakitsiz öten kuş! O sırada soru sorma ve konuşmanın yeri miydi ki, terbiyesizlik ettin. Mevlânâ aslında senin soruna doğru cevap verdi. Şimdi sen, habersiz, vaktine hazır ol, çünkü gayb aleminden darbe yedin,” dedi. Kâşi “Cevabı ne idi?” deyince Şeyh Sadreddin: “Fakir Allah’ı bilince (marifet hasıl olunca) dili tutulur. Yani tam derviş velilerin huzurunda dille ve kalple bir şey söylemez; çünkü fakr, kemale erince kul (adeta) Tanrılaşır,” dedi. Bu olaydan üç gün sonra ayak takımı (rindan) denilen şehir eşkıyasının Kâşi’yi, bağına giderken yolda öldürdüğü ve nesi var nesi yoksa alıp götürdükleri rivayet edilmektedir.*⁶⁵

Burada anlatılan rivayette Hacı Kâşi’nin şehir eşkıyaları tarafından öldürülmesi olayı ile tasavvuf ve tarikat geleneğinde yaygın bir inanış olan Allah dostlarını incitmenin manevi gazabı gerektirdiğine ilişkin bir mesaj verilmektedir. Bu husus tasavvuf tarihinde bir çok tasavvuf büyüğüne atfen anlatılan menkıbelerde karşımıza çıkmaktadır. Bu inanış, verilen olayda adı geçen veli ile o olay arasında organik ve tarihi bir neden-sonuç ilişkisini göstermeden ziyade, meydana gelen bir olayı, kendi tarikat pirleriyle bir şekilde ilişkilendirerek pirin yüceliğinin vurgulanmasına yöneliktir. Bu hususa yine Mevlevî gelenekten bir örnek vermek gerekirse Mevlevî kaynaklarda Mevlânâ’nın babası Baha

⁶⁴ Bayram, age., ss. 93-4.

⁶⁵ Bkz. Eflâkî, age., Farsça metin, c. I, ss. 278-9.

Veled'in gönlünün Harzemşah sultanına incinmesinden dolayı müritleriyle birlikte Belh'ten ayrılmasından sonra, bölgenin Moğollar tarafından işgal edilerek yağma ve yıkıma tabi tutulması, Mevlevî kaynaklarda Baha Veled'in gönlünün sultana incinmesinin manevi bir cezası olarak yorumlanır.⁶⁶ Şimdi bu rivayetten yola çıkarak Belh'in Moğollarca işgal edilmesinde Baha Veled'in parmağı olduğunu söylemekle yukarıdaki rivayetten Mevlânâ'nın, Kâşi'nin öldürülmesinde ve servetinin yağma edilmesi olayında parmağı bulunduğunu söylemek arasında yürütülen "mantık" açısından pek bir fark olmadığı kanaatindeyiz. Ayrıca rivayette olayın şehir eşkıyaları (rindan) tarafından işlendiği de belirtilmektedir. Yine Kâşi'ye murakabe esnasında edebi terk ettiğini söyleyen Mevlânâ değil, Şeyh Sadreddin'dir ki, buna göre de Şeyh Sadreddin'in kendi dervişinin öldürülmesinde parmağı olduğu şeklinde yanlış bir sonuç daha çıkmaktadır.

İnsan ve insan sevgisine ilişkin tutum ve düşünceleri bilinen Mevlânâ'nın bu tür entrikalar içinde olduğunun iddia edilmesi sanırız ehven tabirle maksadını aşan bir yorum olsa gerektir. Bu konudaki rivayetlerden anlaşıldığı kadarıyla, Mevlânâ'nın Moğollarla direkt bir ilişkisi olmamış, ya kendisine onlarla ilgili bir soru sorulmuş ya da o dönemde meydana gelen bir olay üzerine bu konudaki fikirlerini beyan etmiştir. Mevlânâ'nın bundan öteye geçmeyen Moğollar hakkındaki tutumu yanında dönemin Selçuklu yöneticileriyle de mahiyetine ilişkin I. bölümde bilgi verdiğimiz karşılıklı sevgi ve saygıya dayalı bir ilişkisi olduğu anlaşılmaktadır. Zira iddia edildiği gibi Mevlânâ, Anadolu'da Moğol çıkarlarına hizmet eden ve Moğollar nezdinde de bu yönüyle kabul gören birisi olsaydı, dönemin gündelik siyasetiyle ilgili olarak Moğolları ikna etmek ve onlarla iyi geçinmek için her türlü çabayı gösteren dönemin Selçuklu yönetiminde Mevlânâ'nın da etkin bir devlet adamı olması gerekirdi. Halbuki Mevlânâ'nın, etrafındakileri tasavvufî terbiye doğrultusunda yetiştirmeye çalışan bir gönül ereni olduğuna tüm yaşamı ve geriye bıraktığı eserlerindeki mesajı tanıklık etmektedir.

---

⁶⁶ Bkz. Sipehsâlâr, s. 21 vd.; Eflâkî, age., Remzi Kitabevi baskısı, c. I, s. 94; Fûruzanfer, age., s. 91 vd. bu hususun Mevlevî geleneğe kaynaklık eden Kübrevî gelenekte de bu şekilde olduğu görülmektedir. Örneğin Harzemşah sultanının Necmeddin-i Kübra'nın halifelerinden Meceddeddin Bağdadî'yi Ceyhun ırmağında boğdurarak öldürdüğü haberi Necmeddin Kübra'ya ulaşınca tasavvuf geleneğindeki bu inanışa atfen "Bunun cezasını boynuyla ödeyecek" dediği ve Moğollar tarafından yapılacak kıyım arasında bağ kurduğu belirtilmektedir (bkz. Fûruzanfer, age., s. 82)

Sonuç

Şüphesiz ki her insan içinde yaşadığı muhitin içinde belli düşünce kalıpları alarak ve bunlardan etkilenecek yaşamını sürdürür. Ancak Mevlânâ'nın döneminin hadiselerine gömülü kalmayarak, devrinin gündelik olaylarından ziyade bunların insan doğasıyla ilgili evrensel ilkelerine atıfta bulunduğunu görmekteyiz. Bu konudaki rivayetler bütününden anlaşıldığı üzere Mevlânâ, dönemin siyasi ricali arasındaki çekişme ve rekabete dayalı siyasi mücadeleden uzak kalmaya özen göstermiş, bunun yanında siyasiler ile tasavvuf ehli dervişler arasında misyonları gereği mevcut ayrıma dikkat çekmiştir. Bu açıdan onun bilindik siyasetten uzak ancak tasavvufi neşvesinin kazandığı kendine özgün bir siyasetinin olduğu söylenebilir.

Mevlânâ'nın döneminde Selçuklu elitlerine hitap ettiği kanaatinin aksine Mevlânâ'nın dönemin yöneticileri ve ileri gelenleri tarafından, etrafındaki müritlerinin halkın bayağı görülen kesimlerinden olduğu şeklinde eleştirildiğini ve bu dönemin aristokratlarınca dile getirilen müşterek bir husus olduğu da anlaşılmaktadır. Ayrıca dönemin yöneticilerinin Mevlânâ'dan ziyade diğer şeyhler ile daha yoğun ilişki içinde olduklarını ve onlardan gördükleri türden bir iltifatı Mevlânâ'dan görmedikleri de yine kaynaklarca belirtilmektedir.

Mevlânâ'nın Selçuklu yöneticilerine göre direkt ilişkisinin bulunmadığı Moğollarla ilgili gündeme gelen meselelerde ise ne realiteden uzak, duygusal yalın bir milliyetçiliği, ne de güçlünün yanında olma kaygısıyla bir Moğol sempatanlığı savunduğu görülmektedir. Bu meyanda Mevlânâ, bir yandan reel olarak var olan dönemin süper gücünün bu yükselişini ve gücünü tasavvufi bir yorumla izah ederken, diğer yandan onların tahakküme dayalı zulümlerini anlatmaktan çekinmemiş, Moğolların yaptıkları bu zulümlerle uzun süre bu güçlerini koruyamayacaklarını belirtmiştir. Bu açıdan aşk merkezli bir yaşam felsefesine sahip olan Mevlânâ'nın Moğollara karşı da sürekli ve onulmaz bir nefrete sahip olduğunu söyleyemeyiz.

Mevlânâ'nın Konya kuşatması esnasında halkın durumunu, Moğollara karşı hissiyatını ve kendi yaptıklarını ifade eden gazelinde onların gelecekte Müslüman olacaklarını manevi bir öngörü ile söylemesi ve daha sonraki gelişmelerin de bu öngörüye haklı çıkarması, Mevlânâ'nın Moğollar hakkındaki düşüncelerinde kayda değer bir noktadır. Nitekim Mevlânâ'nın bu gazelinin öğrenen Moğol hanedanından Gazan Han'ın gazeli altın sırma ile işleterek kaftanının üzerine yazdığını, yine bu gazel nedeniyle Timur'un da Mevlânâ'nın divanını Maverâünnehr'e götürdüğü Mevlevî kaynaklarda

belirtilmektedir. Bu açıdan yaşam ve öğretileriyle yerel bir söylemden ziyade, evrensel bir mesajı dile getirerek tüm insanlığı kucaklayan Mevlânâ'yı, Selçuklu dostu veya Moğol dostu diye nitelemekten ziyade üniversal manada bir "insan dostu" diye tanımlamak müsemmaya ve onun aradan geçen sekiz asırlık zamana rağmen üstlendiği misyonuna daha uygun bir tanımlama olacaktır.

KAYNAKÇA

- AKSARAYÎ, Kerîmüddin Mahmud, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, çev. Mürsel Öztürk, T.T.K. yay., Ankara 2000.
- ALİ Sevim-Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi, Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, T.T.K. yay., Ankara 1995.
- ALİ Sevim-Yaşar Yücel, *Türkiye Tarihi, Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi*, T.T.K. yay., Ankara 1989.
- ANBARCIOĞLU, Meliha Ülker (Tarikâhya), "Mevlânâ ve Muhiti", *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, Ankara 1961.
- AYDIN, Mehmet, "Hz. Mevlânâ'nın Yaşadığı Devrin Sosyal Yapısı", 2. *Milli Mevlânâ Kongresi* (Tebliğler), Selçuk Üniv. yay., Konya 1986, ss. 281-6.
- BARTHOLD, W., *MEB. İA.*, "Argun" mad., c. I.
- BAYRAM, Mikâil, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu*, Konya 1991.
- _____, *Ahi Evren Tasavvufi Düşüncesinin Esasları*, TDV yay., Ankara 1995.
- _____, "Ahi Evren Kimdir?", *Türk Kültürü*, sayı: 191, Ankara 1977-8, ss. 658-668.
- _____, "Selçuklular Zamanında Konya'da Kültürel Faaliyetler", *Yedi İklim*, Aralık 1994, ss. 90-2.
- _____, *Evhadiyye Tarikatı*, Konya 1993.
- BOYUAĞA, A. Yılmaz, *Tebliğinden Günümüze İslâm Tarihi*, İstanbul 1993.
- CAHEN, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, E yay., İstanbul 1979.

DÂYE, Necmeddin (Râzî), *Mirsâdu'l-İbâd*, haz. M. Emin Riyâhî, İntişârât-ı İlmî ve Ferhengî, Tahran 1366.

DEMİRCİ, Mehmet, "Moğollar ve Mevlânâ", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Eylül 1987, ss. 54-7.

EFLÂKÎ, Ahmed, *Manâkib al- 'Ârifin I-II* (Farsça Metin), yay. Tahsin Yazıcı, T.T.K. yay., Ankara 1976.

_____, *Âriflerin Menkıbeleri I-II*, çev. Tahsin Yazıcı, M.E.B. yay., İstanbul 1989.

_____, *Ariflerin Menkıbeleri (Mevlânâ ve Etrafındakiler) I-II*, çev. Tahsin Yazıcı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1986.

FÜRÜZANFER, Bediüzzaman, *Mevlânâ Celâleddin*, çev. F. N. Uzluk, MEB. yay., İstanbul 1997.

GENCİNEİ Güftar-Ferhengi Ziya, *MEB. Farsça-Türkçe Lûgat I-III*, "key" mad., c. III.

HUART, Clément, *Mevlevîler Beldesi Konya*, çev. Nezih Uzel, İstanbul 1978, Tercüman 1001 Temel Eser.

İBN-İ BÎBÎ, *el-Evâmirü'l- 'Alâ'iyye fi 'Umûri'l- 'Alâ'iyye*, Tıpkı Basım, T.T.K. yay., Ankara 1956.

İBN-İ MÂCE, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid, *Sünen-ü İbn-i Mâce*, thk. M. Fûad Abdülbâkî, Dar-u İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, Mısır 1952.

KAFALI, Mustafa, "Cengiz Han" mad., *DİA*, c. VII.

KAYAOĞLU, İsmet, "Mevlânâ'nın Mektuplarının Döneminin Tarihi Açısından Bir Değerlendirilmesi", *XII. Türk Tarih Kongresi*, T.T.K. Ankara 1999. c. II, ss. 583-8.

_____, "Mevlânâ'nın Moğol Yöneticilerle Münasebetleri", *Mevlânâ İle İlgili Yazılardan Seçmeler*, haz. Vedat Genç, MEB. yay., İstanbul 1997, ss. 197-204.

_____, *Mevlânâ ve Mevlevîlik*, Konya 2002.

KAYMAZ, Nejat, *Pervâne Mu'înü'd-Dîn Süleyman*, AÜDTCF. yay., Ankara 1970.

KONYALI, İbrahim Hakkı, *Konya Tarihi*, Konya 1964.

KÖPRÜLÜ, M. Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Diyanet İşleri Başkanlığı yay., Ankara 1991.

_____, "Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları", *Belleten*, T.T.K., Ankara 1943, c. VII, ss. 379-458.

_____, *Anadolu'da İslâmiyet*, haz. Mehmet Kanar, İnsan yay., İstanbul 2000.

KRAMERS, J. H., "Müîn-üd-Din" mad., *MEB. İA.*, c. VIII.

M. Ferit ve M. Mes'ut, *Selçuk Veziri Sâhib Atâ ile Oğullarının Hayat ve Eserleri*, İstanbul 1934.

MERÇİL, Erdoğan, "Bizans'ta Selçuklu Hanedan Mensupları", *XI. Türk Tarih Kongresi*, T.T.K., Ankara 1994, c. II, ss. 709-723.

MEVLÂNÂ Celâleddin, *Külliyât-ı Divân-ı Şems I-II*, haz. Bediüzzaman Fürûzanfer, İntişârât-ı Behzâd, Tahran 1378.

_____, *Divân-ı Kebîr I-VII*, haz. A. Gölpınarlı, K.B. yay., Ankara 2000.

_____, *Divân-ı Kebîr Gül-deste*, haz. A. Gölpınarlı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1955.

_____, *Kitâb u Fîhi Mâ Fîh*, haz. Bediüzzaman Fürûzanfer, Tahran 1330.

_____, *Fîhi Mâ Fîh*, trc. A. Avni Konuk, haz. Selçuk Eraydın, İz yay., İstanbul 1994.

_____, *Fîhi Mâ Fîh*, çev. M. Ü. Anbarcıoğlu (Tarıkâhya), MEB. yay., İstanbul 1954.

_____, *Mektûbât-ı Mevlânâ Celâleddin*, (metin), yay. F. N. Uzluk, Ahmed Remzi Düzeltmesi, İstanbul 1937.

_____, *Mektuplar*, çev. A. Gölpınarlı, İnkılâp ve Aka Kitabevi, İstanbul 1963.

_____, *Mesnevi-i M'anevî*, haz. R. A. Nicholson, İntişârât-ı Behzâd, Tahran 1375.

_____, *Mesnevî I-VI*, çev. Veled İzbudak, MEB. yay., İstanbul 1991.

- NATIONAL Geographic, "Cengiz Han" konulu özel sayı, Ağustos 2001.
- NECMEDDİN Râzî, *Mirsâdu'l- İbâd*, haz. Muhammed Emin Riyahî, Tahran 1366.
- ÇAĞATAY, Neşet, "Mevlânâ Devri Selçuklu Türklerinin Politik ve Sosyo-Ekonomik Sorunları", *Y. Hikmet Bayur'a Armağan*, T.T.K. yay., Ankara 1985, ss. 329-336.
- OCAK, A. Yaşar, *Babaîler İsyanı*, Dergâh yay., İstanbul 1980.
- _____, *Türk Sûfiliğine Bakışlar*, İletişim yay., İstanbul 1999.
- ORAL, M. Z., Sultan Hatun Senedi, *Belleten*, sayı 75, (Temmuz 1955).
- ÖZTUNA, Yılmaz, *Büyük Türkiye Tarihi*, İstanbul 1977.
- PAKALIN, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I-III*, M.E.B. yay., İstanbul 1993.
- PARMAKSIZOĞLU, İ., "Pervâne Mu'inedîn Süleyman" mad., *MEB. Türk Ansiklopedisi*, Ankara 1977, c. 26.
- SEPETÇİOĞLU, M. Necati, "Mevlânâ Celâleddin Rûmî'de Yönetenler ve Yönetilenler", *2. Milli Mevlânâ Kongresi* (Tebliğler), Selçuk Üniv. Yay., Konya 1986, ss. 151-7.
- SEVGİ, Hacı Ahmet, *Mevlânâ'nın Mesnevi'sinde Devrin Örf ve Adetleriyle İlgili Bilgiler*, Kayseri 1994.
- SİPEHSÂLÂR, Ferîdûn bin Ahmed, *Mevlânâ ve Etrafındakiler er-Risâle*, çev. Tahsin Yazıcı, İstanbul 1977, Tercüman 1001 Temel Eser.
- SULTAN Veled, *Dîvân-ı Sultan Veled*, yay. F. N. Uzluk, İstanbul 1941.
- _____, *İbtidâ-nâme*, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, Güven Matbaası, Ankara 1976.
- SÜMER, Faruk, "Anadolu'da Moğollar", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi I.*, Ankara 1969.
- _____, "Argun" mad., *DİA*, c. III.
- TANPINAR, Ahmed Hamdi, *Beş Şehir*, MEB. yay., İstanbul 1994.
- TEMİR, Ahmet, "Moğollar" mad., *MEB. Türk Ansiklopedisi*, Ankara 1976, c. 24.
- _____, *Kırşehir Emîri Caca-oğlu Nur el-Dîn'in 1272 tarihli Arapça-Moğolca vakfiyesi*, Ankara 1959.
- TOGAN, Z. V., *Moğollar Devrinde Anadolu'nun İktisâdî Vaziyeti*, THİTM, İstanbul 1931, c. I, ss. 1-42.
- TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul 1971.
- _____, "Celâleddin Karatay Vakıfları ve Vakfiyeleri", *Belleten*, T.T.K. yay., Ankara 1948, c. 12, sayı: 47, ss. 17-49.
- UZUNÇARŞILI, İbrahim Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhâl*, İstanbul 1941.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, "Mevlânâ ve Yetiştigi Ortam", *Bildiriler Mevlânâ'nın 700. Ölüm Yıldönümü Dolayısıyla Uluslararası Mevlânâ Semineri*, haz. Mehmet Önder, Ankara 1974.
- TAESCHNER, Franz (Münster), "Das anatolische Achitum des 13./14. Jahrhunderts und seine Beziehung zu Mevlânâ Celâleddin Rumi", *VI. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, T.T.K. Ankara 1967, ss. 230-5.
- TANERİ, Aydın, *Türkiye Selçuklularının Kültür Hayatı*, Konya 1977.
- YUVALI, Abdülkadir, "Gazan Han" mad., *DİA* c. XIII.